

О.В.Мірошниченко, к.е.н.,
Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ

МОЖЛИВІСТЬ ПОВЕРНЕННЯ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В АСПЕКТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті аналізується динаміка бюджетних надходжень по податку з доходів фізичних осіб за останні роки, а також можливі наслідки повернення до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб з точки зору забезпечення економічної безпеки України.

The article examines the dynamics of the revenue tax on personal income in recent years, as well as possible consequences of a return to progressive taxation of income of individuals in terms of ensuring the economic security of Ukraine.

Наявність безпосереднього зв'язку між податковою політикою держави та її безпекою століттями визнавалася як об'єктивна реальність. Дослідження і розвідки у напрямі оптимізації системи оподаткування проводилися як засновниками економічної науки, зокрема У.Петті, П.Буагільбером, А.Смітом, так і сучасними науковцями, теоретичні і практичні питання забезпечення економічної безпеки України розглядалися такими вітчизняними вченими, як І.Бінько, В.Геєць, В.Мунтіян, Г.Пастернак-Таранущенко, В.Шлемко та іншими дослідниками [1-7].

Проблема у загальному вигляді полягає в тому, що податки і податкова політика, з одного боку, є інструментом забезпечення економічної безпеки, а з іншого – фактором ризику і залежності, зокрема, на думку Г.Вечканова та Є.Олейнікова, податки та податкова політика об'єктивно включені до системи економічної і фінансової безпеки, по-перше, як ресурсний фактор, що знаходиться у руках держави, по-друге, як інструмент впливу на економічні та соціальні процеси, по-третє, як фактор зворотного зв'язку і залежності держави від платників податків та регіонів [8, с.159; 9, с.184].

Метою дослідження є аналіз можливих наслідків повернення до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб, обумовленого наявними законопроектами щодо внесення змін до Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”, з точки зору забезпечення національної економічної безпеки.

Загальновідомими є три підходи до оподаткування доходів громадян: прогресивна система, коли середня ставка оподаткування збільшується зі зростанням суми доходу,

регресивна, коли середня ставка оподаткування зменшується при зростанні доходів, та пропорційна, коли ставка оподаткування є незмінною незалежно від обсягу доходів.

Починаючи з **2004** року в Україні відповідно до чинного Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” реалізується пропорційний підхід до оподаткування доходів фізичних осіб [10]. Платниками податку є резиденти, які отримують як доходи з джерелом їх походження з території України, так і іноземні доходи, і нерезиденти, які отримують доходи з джерелом їх походження з території України. Основною ставкою оподаткування доходів фізичних осіб визначено **15%** (до **1 січня 2007** р. – **13%**), за подвійною ставкою (**30%**) оподатковуються доходи нерезидентів – фізичних осіб (за винятком доходів у вигляді процентів, дивідендів чи роялті, або у випадку, коли доходи виплачуються нерезиденту резидентом за умов укладання відповідного договору) та доходи, отримані резидентами чи нерезидентами як виграші або призи (крім отриманих у державну лотерею у грошовому виразі) [10].

До введення в дію чинного закону „Про податок з доходів фізичних осіб”, прийнятого Верховною Радою **22** травня **2003** року, в Україні існувала прогресивна система оподаткування доходів громадян:

Ї відповідно до прийнятого у липні **1991** року Верховною Радою УРСР Закону „Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства”, сума місячного доходу від **186** до **1500** карбованців оподатковувалася за ставкою **12%** від суми, що перевищувала **185** крб.; сума податку з доходу в розмірі від **1501** до **2000** крб. дорівнювала **157** крб. **80** коп. та **15%** від суми, що перевищувала **1500** крб.; від **2001** до **3000** крб. – **232** крб. **80** коп. та **20%** від суми, що перевищувала **2000** крб.; від **3001** крб. і вище – **432** крб. **80** коп. та **30%** від суми, що перевищувала **3000** карбованців [11];

Ї з грудня **1992** року питання оподаткування доходів громадян регулювалися Декретом Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, згідно з яким сума доходу, що не перевищувала однієї мінімальної заробітної плати оподаткуванню не підлягала; місячний дохід у розмірі від **1** до **10** мінімальних зарплат оподатковувався за ставкою **10%** від суми, що перевищувала **1** мінімальну зарплату; сума податку з доходу в розмірі від **10** до **20** мінімальних зарплат дорівнювала податку з

10 мінімальних зарплат та **20%** від суми, що перевищувала **10** мінімальних зарплат; податок з доходу від **20** до **30** мінімальних зарплат – податку з **20** мінімальних зарплат та **35%** від суми, що перевищувала **20** мінімальних зарплат; сума податку з доходу понад **30** мінімальних зарплат мала розмір суми податку з **30** мінімальних зарплат та **50%** від суми, що перевищувала **30** мінімальних зарплат [12];

Ї Указом Президента від **13** вересня **1994** року було змінено розмір неоподаткованого мінімуму – мінімуму доходів громадян та введено нові ставки податку, за якими сума місячного доходу, що не перевищувала **1** неоподаткованого мінімуму (**1700** тис. крб. на місяць) також не оподатковувалася; дохід у розмірі від **1** до **5** неоподатковуваних мінімумів оподатковувався за ставкою **10%** від суми, що перевищувала **1** неоподатковуваний мінімум; сума податку з доходу в розмірі від **5** до **10** неоподатковуваних мінімумів дорівнювала податку з **5** неоподатковуваних мінімумів та **15%** від суми, що перевищувала **5** неоподатковуваних мінімумів; від **10** до **60** неоподатковуваних мінімумів – податку з **10** неоподатковуваних мінімумів та **20%** від суми, що перевищувала **10** неоподатковуваних мінімумів; від **60** до **100** неоподатковуваних мінімумів – податку з **60** неоподатковуваних мінімумів та **30%** від суми, що перевищувала **60** неоподатковуваних мінімумів; сума податку з доходу понад **100** неоподатковуваних мінімумів мала розмір суми податку зі **100** неоподатковуваних мінімумів та **40%** від суми, що перевищувала **100** неоподатковуваних мінімумів [13].

Повернення до прогресивного підходу оподаткування доходів фізичних осіб передбачається законопроектами народних депутатів П.Симоненка, А.Александровської та О.Білозір:

Ї законопроектом Симоненка-Александровської передбачається, що платники податку, загальний місячний оподатковуваний дохід яких не перевищує **2** мінімальних зарплат, ставка ПДФО становить **5%**; у разі, якщо дохід більше **2**, але не перевищує **4** мінімальних зарплат – **10%**; більше **4**, але не перевищує **7** мінімальних зарплат – **15%**; більше **7**, але не перевищує **14** мінімальних зарплат – **17%**; більше **14**, але не перевищує **17** мінімальних зарплат – **20%**; якщо дохід більше **17**, але не перевищує **34** мінімальних зарплат – **25%**; якщо місячний дохід перевищує **34** мінімальні зарплати – **30%** [14];

Ї законопроектом Білозір передбачається, що платники податку,

загальний місячний оподатковуваний дохід яких не перевищує 2 мінімальних зарплат, ставка ПДФО становить 10%; у разі, якщо дохід більше 2, але не перевищує 10 мінімальних зарплат – 10% від суми доходів, що дорівнює 2 мінімальним зарплатам, та 12,5% від суми, що їх перевищує; більше 10, але не перевищує 20 мінімальних зарплат – 12,5% від суми доходів, що дорівнює 10 мінімальним зарплатам, та 15% від суми, що їх перевищує; для платників податку загальний місячний оподатковуваний дохід яких більше 20 мінімальних зарплат, ставка податку „становить 15 відсотків від об'єкта оподаткування, що дорівнює двадцяти розмірам мінімальної заробітної плати + 20 відсотків від об'єкта оподаткування, що перевищує двадцять розмірів мінімальної заробітної плати” [15].

Щодо розглянутих пропозицій депутатів Верховної Ради потрібно зазначити, що загалом не існує єдиної думки на те, яка з систем оподаткування доходів громадян є більш досконалою, зокрема К.Макконелл та С.Брю наводять аргументацію прихильників концепції платоспроможності, яка є основою застосування прогресивної системи оподаткування, і основним аргументом якої є те, що рівень оподаткування повинен залежати від конкретного доходу та рівня добробуту, тобто окремі особи або підприємці з більш високими доходами мають сплачувати більш високі податки – як у абсолютному, так і у відносному вираженні, – ніж ті, що мають скромні доходи [16, с. 124-125]. Хоча, на нашу думку, такими ж самими аргументами можна довести і протилежне, наприклад, що при застосуванні регресивної шкали оподаткування громадяни, які мають великі обсяги доходів, приносять більше користі державі, сплачуючи за ставкою 10% більшу суму податків до бюджету, ніж ті, що мають менші доходи, котрі оподатковуються за ставкою, наприклад 50%.

Тому незважаючи на те, що, за словами окремих фахівців податкової служби, „фіксована ставка не враховує значного розриву в рівнях оплати праці громадян...” [17, с. 13], ми вважаємо, що застосування пропорційної системи оподаткування є більш доцільним як через те, що вона вирівнює платників податків у їх зобов'язаннях перед державою, так і через те, що в умовах України збільшення ставки оподаткування високих доходів майже автоматично призводить до приховування громадянами цих доходів, наслідком чого є не зростання бюджетних

надходжень, а навпаки – їх зменшення, яке супроводжується підвищенням рівня ілєгалізації економіки. Також треба зазначити, що введення диференціації оподаткування доходів громадян значно добавляє роботи структурам податкової служби, оскільки у цьому випадку має бути здійснене повернення до практики перерахунку податкових зобов'язань по ПДФО за результатами календарного року у разі отримання суб'єктом оподаткування нерівномірних доходів, що існувала раніше.

Крім цього, стосовно розглянутих законопроектів потрібно зробити зауваження, що в разі реалізації підходу П.Симоненка та А.Александровської на практиці, особи, доход яких складає 2 мінімальні зарплати і 1 гривню, повинні будуть сплачувати вдвічі більшу суму ПДФО, ніж особи, зарплата яких дорівнює 2 мінімальним зарплатам, незважаючи на те, що різниця в їхніх доходах складає лише 1 гривню [14]. Спроба вирішити це питання у законопроекті О.Білозір також не витримує критики, оскільки якщо у тому випадку, коли дохід має розмір від 2 до 10 мінімальних зарплат, – ставка податку з 2 мінімальних зарплат у цьому доході складає 10% (як і у випадку, коли дохід дорівнює 2 мінімальним зарплатам); у разі ж, коли дохід має розмір від 10 до 20 мінімальних зарплат, – ставка податку з 2 мінімальних зарплат вже буде складати 12,5%; у тому ж разі, коли розмір доходу перевищує 20 мінімальних зарплат, – ставка податку з 2 мінімальних зарплат вже буде складати 15% [15].

Тобто у зареєстрованих депутатами Верховної Ради VI скликання О.Білозір та П.Симоненком з А.Александровською законопроектах 2008-2009 рр. не враховано методичні підходи, які повністю вирішували зазначене питання у Законі 1991 року, Декреті КМУ 1992 року та Указі Президента 1994 року [11-13]. Крім цього, з урахуванням того, що переважна більшість законотворчих громадян на цей час має доходи в межах 2-3 тис. гривень, оскільки законопроектом Симоненка-Александровської передбачена сплата 15%-вого ПДФО лише з доходів, що перевищують 4 мінімальних зарплати (2676 грн. з 01.12.2009 р.), а законопроектом О.Білозір – з доходів, що перевищують 10 мінімальних зарплат (6690 грн. з 01.12.2009 р.), можна з впевненістю прогнозувати ще й зниження бюджетних надходжень у разі впровадження таких „нововведень” [14; 15].

Аналіз динаміки податкових надходжень дозволяє дійти

висновку про наявність позитивних тенденцій у динаміці як загального обсягу податкових надходжень до Державного і місцевих бюджетів, так і надходжень по податку з доходів фізичних осіб (рис. 1), загальна сума податкових надходжень за останні п'ять років зростає більш ніж у 4 рази, і у 2008 році складає 227164,8 млн. грн. порівняно із 54321 млн. грн. у 2003 році [18].

При цьому окремо потрібно зазначити, що введення пропорційної ставки податку з доходів фізичних осіб (13% у 2004-2006 рр. та 15% з 2007 року) не призвело до суттєвих бюджетних втрат, лише у 2004 р. спостерігалось зниження доходів по ПДФО на 2,3%, у подальшому ж спостерігається стійка позитивна динаміка надходжень.

У січні – грудні 2008 року до місцевих бюджетів надійшло 45,9 млрд. грн. податку з доходів фізичних осіб, що на 11,1 млрд. грн. (або на 32%) більше порівняно з відповідним періодом 2007 року, при цьому фактичне збільшення надходжень по ПДФО спостерігалось протягом 2008 року по всіх без винятку регіонах України [18], що є підтвердженням необхідності приділення уваги фіскальних органів саме до оподаткування доходів фізичних осіб, значний рівень тінізації яких на сучасному етапі є реальним резервом подальшого збільшення бюджетних надходжень за умов підвищення рівня адміністрування даного податку.

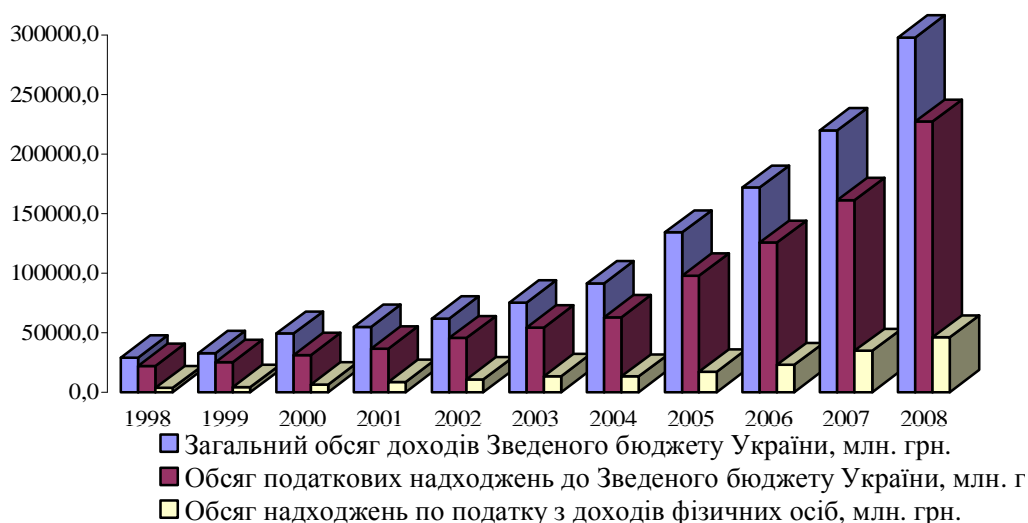

Рис. 1. Динаміка податкових надходжень та надходжень по ПДФО до Зведеного бюджету України у 1998-2008 рр.

У 2009 році спостерігається тенденція до скорочення податкових надходжень, причиною чого є світова фінансова криза, негативний вплив якої в Україні був посилений багаторічною

системною кризою вітчизняної економіки, зокрема за даними Міністерства фінансів податкові надходження до Державного бюджету України за I половину 2009 р. склали **67669,3** млн. грн., що на **12,9%** (**10052,8** млн. грн.) менше від надходжень за аналогічний період 2008 року [19].

Потрібно визнати, що і за умов діючої системи утримання ПДФО зберігається диференційованість його сплати, яка реалізується чотирма способами:

Ї шляхом сплати податку за меншою ставкою, зокрема за ставкою 5% оподатковуються доходи, які платники податків отримують у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (у т. ч. картковий), процентного або дисконтного доходу за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом, процентів на вклад (внесок) до кредитних спілок; інвестиційних доходів, що виплачуються компаніями, які управляють активами інститутів спільного інвестування; доходи за сертифікатами фонду операцій з нерухомістю, іпотечними сертифікатами участі та іпотечними сертифікатами з фіксованою дохідністю; доходів учасників фонду банківського управління та доходів, що виплачуються управителем фонду фінансування будівництва або в інших випадках, прямо визначених відповідними нормами Закону [10, ст. 7];

Ї шляхом зменшення платником податку суми місячного доходу, отриманого у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги у розмірах встановлених п. 6.1, 6.2 Закону [10, ст. 6];

Ї шляхом не включення до об'єкта оподаткування доходів, перелік яких наводиться у 36 підпунктах п. 4.3 Закону [10, ст. 4];

Ї шляхом включення резидентом, що має індивідуальний ідентифікаційний номер, до податкового кредиту звітного року фактично понесених ним витрат, перелік яких встановлено п. 5.3 Закону, у сумі, що не перевищує суму зарплати платника у звітному році [10, ст. 5].

Також потрібно зазначити, що штучне введення у систему оподаткування доходів фізичних осіб „запозиченого” від механізму податку на додану вартість елементу „податкового кредиту”, на нашу думку, є абсолютно необґрунтованим, оскільки, по-перше, кредитом по ПДФО вважається сума витрат, сплачених за фактично отримані у повному обсязі товари, роботи чи послуги;

по-друге, повертається лише частина цього так званого „податкового кредиту” у розмірі 15%, і по-третє, незрозумілим є те, хто кого кредитує, якщо кредит у вигляді надміру сплаченого ПДФО повертає держава, то незрозуміло, коли він їй був наданий, якщо продавець тих товарів, робіт і послуг не зобов’язаний його сплатити у формі податку як у випадку з ПДВ. Більш доцільним, на нашу думку, було б збереження у цьому випадку формулювання „суми, на які зменшується сукупний оподатковуваний доход” (мається на увазі річний), як це було у Декреті „Про прибутковий податок з громадян” [12, ст. 6], що передував діючому законowi, а суму ПДФО, що підлягає поверненню за результатами подання річної декларації у цьому випадку доцільно було б визначити „сумою надмірно сплаченого податку”.

Окремим питанням є взагалі існування чисельних пільг по даному податку. На нашу думку, сам принцип податку з доходів, а не прибутків, громадян, та наявність однієї з найнижчих у європейських країнах 15%-вої ставки податку є підставою для того, щоб переважну більшість пільг по його сплаті було скасовано, навпаки – доцільним було б введення поняття „мінімальної суми податку”, яку був би зобов’язаний сплачувати кожен громадянин України, починаючи з визначеного законодавством віку і у відповідності до існуючого рівня мінімальної заробітної плати. Існування ж на сьогодні окремих категорій громадян, доходи яких не підлягають оподаткуванню, дає підстави вважати у теоретичному плані те, що вони не вносять безпосереднього вкладу у фінансування загальнодержавних потреб та потреб місцевих громад.

Впровадження комплексної системи заходів щодо скасування пільг та підвищення рівня адміністрування ПДФО, на нашу думку, містить значні перспективи стосовно збільшення бюджетних надходжень. Наявність індивідуального коду фізичних осіб, наявних інформаційно-технічних можливостей ДПА України та досвіду щодо адміністрування ПДВ надає можливість комплексного рішення питання підвищення рівня контролю сплати громадянами податку на доходи шляхом контролю за їх витратами, зокрема на придбання об’єктів фіксованої власності (нерухомості, автотранспорту, предметів мистецтва тощо). У розвинених країнах людина, яка не може довести законності своїх статків, звинувачується і в несплаті податків, і в легалізації

брудних грошей. В Україні ж цілком звичним явищем є картина, коли рядові чиновники із зарплатою 1,5-2 тисячі гривень з гордістю їздять на іномарках, вартість яких перевищує 50 тис. доларів. Тобто підвищення податковою службою рівня адміністрування ПДФО може ще й значно сприяти боротьбі з корупцією в країні, у той час як зараз служби контролю за доходами фізичних осіб просто „забиті” паперами щодо компенсації ПДФО громадянам за так званим „податковим кредитом”, і будуть ще більше завалені паперами за умов повернення до прогресивного оподаткування доходів. У цьому плані варто згадати слова Вільяма Петті, який стосовно питання подушного податку свого часу зауважив, що „якщо будуть вестися точні підрахунки кількості мешканців, то цей податок можна також збирати легко, швидко і дешево...” [1], приблизна така ж ситуація склалася в Україні із сплатою ПДФО та його адмініструванням.

Усе вищенаведене дозволяє дійти до цілої низки висновків стосовно того, що:

Ї податкова політика держави виступає як один з основних елементів забезпечення національної економічної безпеки, оскільки в умовах ринкової економіки податкова система держави, з одного боку, забезпечує виконання доходної частини Державного бюджету, і, таким чином, фінансування виконання державних програм і зобов'язань по всіх напрямках; а з іншого, залежно від існуючого загального рівня оподаткування, сприяє або гальмує розвиток національної економіки;

Ї нагальність потреби реформування існуючої в Україні податкової системи у більшості фахівців не викликає сумніву, і в умовах сучасного кризового періоду проблема її модернізації постала особливо гостро, оскільки забезпечення необхідного рівня доходів і витрат Державного бюджету та створення сприятливого для економічного розвитку підприємницького середовища стають основними завданнями держави в умовах кризи;

Ї з введенням у дію Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” відбувся перехід від прогресивної системи оподаткування доходів громадян до регресивної, диференційований підхід до різних категорій платників змінився на егалітарний, роздільний принцип оподаткування доходів громадян змінився на сукупний, водночас, діюча система

оподаткування доходів фізичних осіб зберігає в собі риси, притаманні радянській системі диференціації платників податків, що проявляється у диференціації ставок оподаткування доходів резидентів і нерезидентів та їх залежності від джерел доходів;

Ї потенційно небезпечними з точки зору економічної безпеки є як повільність процесу модернізації існуючої податкової системи України, так і прийняття необґрунтованих рішень на законодавчому рівні, у т.ч. щодо повернення до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб, які можуть мати негативні наслідки для національної економіки;

Ї стійке зростання податкових надходжень по податку на доходи фізичних осіб, сума бюджетних надходжень по якому за останні п'ять років зростає майже у 3,5 рази, і доля якого у загальному обсязі податкових надходжень майже зрівнялася з надходженнями по податку на прибуток підприємств дає підстави вважати ПДФО одним з ключових елементів подальшої модернізації існуючої податкової системи України в напрямку підвищення рівня національної економічної безпеки.

Існуючий стан речей обумовлює актуальність проблеми, необхідність і перспективність проведення подальших наукових розвідок у цьому напрямі, які б стали підґрунтям практичних кроків з боку законодавчої і виконавчої влади України, направлених на оптимізацію податкової системи та підвищення рівня економічної безпеки України.

Список використаних джерел:

1. Петти У. Трактат о налогах и сборах. В 2-х т. / У. Петти // Антология экономической классики. – Т.1. – М.: Эконов. 1993.
2. Буагильбер П. Рассуждение о природе богатства, денег и налогов / П. Буагильбер. – Горький: Горьк. гос. ун-т им. Н.И.Лобачевского, 1973.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Смит // Антология экономической классики. – Т.1. – М.: Эконов, 1993.
4. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
5. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: Монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. / За ред. В. М. Гейця. – Х.: Інжек, 2006. – 240 с.
6. Мунтіян В. І. Бюджетна політика як чинник економічної безпеки України / В. І. Мунтіян // Проблеми національної безпеки в процесах державотворення: Збірник праць. – Т. 1. – К.: КВІЦ, 2004. – С. 273-278.
7. Пастернак-Таранущенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранущенко. – К.: ІДУСКМУ, 1994.
8. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность: Учебник / Г. С. Вечканов. – СПб.: Питер, 2007. – 384 с.
9. Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Е. А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.
10. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 №889-IV. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.rada.gov.ua.
11. Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства: Закон України від 05.07.1991 №1306-ХІІ. – [Електронний ресурс]. – Доступ. –

www.rada.gov.ua.

12. Про прибутковий податок з громадян: Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 №13-92. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.rada.gov.ua.

13. Про збільшення неоподаткованого мінімуму та ставки прогресивного оподаткування доходів громадян: Указ Президента України від 13.09.1994 №519/94. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.rada.gov.ua.

14. Про внесення змін до Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” (щодо ставки податку): Проект Закону України / Народні депутати України П.М. Симоненко, А.О. Александровська від 09.07.2009 р. №4807. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.rada.gov.ua.

15. Про внесення зміни до статті 7 Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб: Проект Закону України (щодо ставки податку)” / Народний депутат України О.В. Білозір від 27.11.2008 р. №3416. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.rada.gov.ua.

16. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю; пер. с англ. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.

17. Податок з доходів фізичних осіб – за прогресивною шкалою // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 26 (550). – С. 13.

18. Звіт про виконання Плану основних питань економічної та контрольної роботи Державної податкової адміністрації України на 2008 рік / Державна податкова адміністрація України. – [Електронний ресурс]. – Доступ. –

http://sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=212518&cat_id=46611.

19. Інформація про стан виконання Зведеного і державного бюджету України за I півріччя 2009 року / Міністерство фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://www.minfin.gov.ua>.